

DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı / 2021, ss. 73-88.

YÛNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDE YARATILIŞ FİKRİ*

Namık AÇIKGÖZ**

ÖZ

Yûnus Emre, İslam tasavvuf düşüncesi çerçevesinden şiirler söylemiş bir şahsiyettir. Dinî gelenek itibarıyla “mutasavvıf”, edebî gelenekte de “şair” olarak kabul edilir. Bu iki hususiyetin birleşmesiyle Yûnus Emre, İslamî inanç ve kabulleri şiir diliyle ifade eden bir şahsiyet olarak Türk tasavvuf ve şiir tarihi açısından önemli bir şahsiyettir.

Yûnus Emre şiirlerinde insan, toplum, tabiat, inanç sistemleri gibi konular aracılığıyla vahdaniyetçi bir tasavvuf sistemini anlatmıştır. Muhyiddin-i Arabî’de bir sisteme kavuşan “vahdet-i vücud” anlayışı çerçevesinde “oluş, yaratılış ve vücûd bulma” konularını işleyen Yûnus Emre, şiirlerinde yaratılışın merkezinde bir “cevher”in olduğunu söyler ve her şeyin bu cevherin tezahürü ile ortaya çıktığını söyler. İlk yaratılan insan da Âdem’dir. Yûnus’a göre ilk yaratılan insandır ve diğer mevcudat sonra yaratılmıştır. Yer ve gök yaratılmadan aşk yaratılmış ve mahlûkat da aşk için yaratılmıştır; insan meleklerden önce yaratılmıştır. Çünkü Yûnus Emre’ye göre insan Yaradan’ın mülkünde idi ve onun cevherinden yaratılmıştı; melekler daha sonra yaratılmıştır.

Divan’ında 13 şiirde doğrudan “yaratılış” konusundaki görüşlerini dile getiren Yûnus Emre, pek çok şiirinde de aynı konuya temas etmiştir. Onun şiirlerindeki yaratılış düşüncesinin izini takip ederek, klasik Türk şiirindeki yaratılış düşüncesini ortaya çıkarmak mümkündür; çünkü bu konuda ilk sistematik bilgiyi o vermiştir.

Anahtar kelimeler: Yûnus Emre, şiir, yaratılış, cevher, insan, dünya.

* Yazar; çalışmanın hazırlanması esnasında bilimsel ve etik ilkelere uyulduğunu ve yararlanan tüm kaynakların kaynakçada belirtildiğini, çalışmanın maddi açıdan fonlanmadığını, çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.

** Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, namikacikgoz@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0226-7396>

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 06/12/2021

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 08/12/2021

THE IDEA OF CREATION IN YUNUS EMRE'S POEMS

ABSTRACT

Yunus Emre is a person who sang poems within the framework of Islamic mysticism. He is accepted as a "sufi" in terms of religious tradition and as a "poet" in literary tradition. With the combination of these two features, Yunus Emre is an important figure in the history of Turkish Sufism and poetry as a person who expresses Islamic beliefs and acceptances with the language of poetry.

In his poems, Yunus Emre described a monotheistic Sufi system through subjects such as human, society, nature and belief systems. Yunus Emre, who deals with the subjects of "becoming, creation and existence" within the framework of the "unity of existence" understanding that has reached a system in Muhyiddin-i Arabi, says that there is a "substance" in the center of creation in his poems and says that everything emerges with the manifestation of this substance. . The first human being created was Adam. According to Yunus, man was the first to be created and the other existence was created later. Love was created before earth and sky were created, and creatures were created for love; Man was created before angels. Because, according to Yunus Emre, man was in the possession of the Creator and was created from his substance; Angels were created later.

Yunus Emre, who directly expressed his views on "creation" in 13 poems in his Divan, touched on the same subject in many of his poems. It is possible to reveal the idea of creation in classical Turkish poetry by following the traces of the idea of creation in his poems; because he gave the first systematic information on this subject.

Keywords: Yunus Emre, poetry, creation, substance, human, world.

GİRİŞ

İslam düşüncesinde “var oluş” ve yaratılış” fikri, tarih boyunca pek çok İslam âlimi ve mutasavvıf tarafından ele alınmış ve işlenen her görüş, kendi devrinde veya daha sonra geniş kitleleri etkileyerek dinî ekollerin oluşmasına yol açmıştır.

Anadolu Türklüğü için İslamî açıdan yaratılış fikrinin derli toplu ilk ve en etkili müessisi tam künyesi “Muhyiddin Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Arabî el-Hatimî et-Tâî” olan ve daha çok Muhyiddin Arabi (1165-1240) adıyla bilinen şahsiyettir.

Muhyiddin Arabî, varlık konusunda ayrıntılara girerek izahatlar yapar. Onun temel fikri, “mutlak varlık”ın ilâhî hakikat olduğu ve bunun da bir cevher mahiyetinde varlık gösterdiği. Ahadiyyet ve vahdaniyyet esasına göre tek olan bu cevher, tezahür ve tecelli ettiğinde varlık ve var olma, zâtî durumdan ârızî duruma geçer. Bu aşamada da ilk tezahür ve tecelli “Nur-ı Muhammedi”dir ve bundan sonra insan yaratılmış; melekler ve diğer varlıklar bundan sonra yaratılmıştır. “Mutlak vücud, küllî vücud” adlandırmasının temsil ettiği görüşleriyle Muhyiddin Arabî, vücûd’u şu şekilde dörde ayırır:

1. Zâtü'l-vücûd. Saf, mahzâ, bizzat vücûd. **2.** Ahadiyyet. Henüz bir taayyün göstermemiş vücûd. **3.** Vâhidiyyet. Kesretin toplu olarak bulunduğu merteye. Bu mertebeye vücûd yavaş yavaş bâtinî taayyünler göstermeye başlar (a'yân-ı sâbite mertebesi). **4.** Vücûdun zuhuru.

Zâtü'l-vücûd anlayışının “saf cevher” olması ve bunun “bilinmezlik ve görülmezlik” (Lâtaayyün) olduğunu belirten Muhyiddin Arabî, Ahadiyyet, Vahidiyyet ve vücudun zuhuru merhalelerinden sonra “taayyün-i evvel” merhalesinde Hz. Muhammed’in nurunun yaratıldığını söyler. İşte insanın yaratılması macerası da bu merhalede başlar. Muhyiddin Arabî'nin sistematize ettiği yaratılış mertebelerinden sonuncu ve yedinci başlıkta (Mertebe-i insan) insan olma merhalesini ifade eder ve bu merhalede “Zuhur mertebelerinin en sonuncusu olan bu merteye lâ taayyün dışında bütün mertebelerin hakikatlerini kendinde toplar.”

Kısaca özetlemek gerekirse, Muhyiddin Arabî'ye göre “Allah eşyayı yaratır, yani ademden vücûda getirir. Bizi idrak edemediğimiz bir vücûddan idrak edebileceğimiz bir vücûda çıkarır.”¹ Yûnus Emre de şiirlerinde Muhyiddin Arabî'nin tespitlerindeki ayrıntıya girmeden, yaratılış fikrini şiir diliyle lirik bir şekilde popüler kültürü zenginleştirmek üzere işler.

¹ Mahmud Erol Kılıç, Çağfer Karadaş, Mahmut Kaya, Muhyiddin ibn Arabi, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-arabi-muhyiddin> (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2021) (Muhyiddin Arabî'nin görüşleri şu ansiklopedi maddesinden özetlenerek alınmış; genel özet olduğu için her iktibas için atıfta bulunulmamıştır.)

CEVHER VE YARATILIŞ

Yûnus Emre, yaratılış fikrinin başlangıcı olan ve ahadiyyet anlayışını temsil eden “mutlak varlık”; yani “cevher”in ve bu cevherden yaratılanın farkındadır:

Hak bir gevher yarattı kendünün kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden

Yidi kat yir yarattı ol gevherün nûrından
Yidi kat gök yarattı ol gevherün bugından

Yidi deniz yarattı ol gevher tamlasından
Tagları muhkem kıldı ol deniz köpüğünden

Muhammed'i yarattı mahlûkat şefkatinden
Hem 'Alî'yi yarattı mü'minlere fazlından
Gâyıb işin kim bilür meger Kur'ân 'ilminden
Yûnus içdi esridi ol gevher denizinden (249)²

Görüldüğü gibi Yûnus Emre, şiirine başlarken Allah'ın kendi kudretinden bir cevher yarattığını söyler. Ahadiyyet esasına göre bu cevher, bizzat mutlak varlığın kendisidir ve “la taayyün” merhalesini ifade eder. Kendinden olan o cevhere nazar kılan Allah o cevherden Muhammed'i ve Hz. Ali'yi ve Hz. Muhammed'in şefkatinden de diğer mahlûkatı yaratmıştır. Yûnus Emre'ye göre, gökler, yeryüzü, denizler ve dağlar bu cevhere kılınan nazarla tecelli ve tezahür etmiştir. Her şeyin başı ve “küll”ü olan o cevher denizinin idrakinde olan Yûnus Emre, o denizden içerek esrimiş ve bu şiiri söylemiştir.

Yûnus Emre, ilk yaratılanın Hz. Muhammed'in nuru olduğu fikrini şu şekilde dile getirir:

Çalap nûrdan yaratmış cânını Muhammed'ün
Âleme rahmet saçmış adını Muhammed'ün

² Bu çalışmada şu yayın kullanılmıştır: Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1990. (Verilen numaralar manzume numarasıdır.)

Dostum dimiş yaratmış hem anun kaydın yimiş
Ümmetden yana komış yönini Muhammed'ün

Muhammed bir denizdür âlemi tutup durur
Yitmiş bin peygamberler gölinde Muhammed'ün

Dünyâ mâlın dutmamış hiç emânet artmamış
Derzi biçüp dikmemiş tonını Muhammed'ün

Tanrı Arslanı Alî sağında Muhammed'ün
Hasan'ıla Hüseyin solunda Muhammed'ün

Yılda yitmiş bin hâcı her biri niyyet ider
Varur ziyâret ider nûrını Muhammed'ün

Yûnus Emrem ışkludur eksiklüdür miskîndür
Her kim yimez mahrûmdur honını Muhammed'ün (145)

Yûnus Emre başka bir şiirinde, yukardaki şiirinde işlediği yaratılış fikrini biraz daha ayrıntılı halde dile getirmiştir:

Yir gök yaradılmadı Hak bir gevher eyledi
Nazar kıldı gevhere sızurdu dür eyledi

Gevherden buğ çıkardı buğundan gök yaratdı
Gök yüzünün bizegin çok yılduzlar eyledi

Göge eytdi dön didi ay-gün yürisün didi
Suyı mu'allak kodı üstinde yir eyledi

Yir çalkandı turmadı bir dem karâr kılmadı
Yüce yüce tagları Hak çöksüler eyledi

Azrâîl gökden inde bir avuç toprak aldı
Dört ferişte yogurdu bir peygamber eyledi

Çün cân gevdeye irdi ahsurdı öri turdu
El götürüp ol demde Hakk'a şükür eyledi

Allah eydür Âdem'e çün kim irdün bu deme
Bu dünyâda ne didün dilün neyi söyledi

Yogiken var eyledün topragiken cân virdün
Kudret diliyle andun dilüm söyler eyledi

Bu söz Hakk'a hoş geldi kulın azîz eyledi
Ne geçdise gönlinden virdi hâzır eyledi

Bu söz Yûnus'a kandan kim vire haber cândan
Meger kim ol lutf ıssı ana nazar eyledi (355)

Yûnus, bu şiirinde de yaratılışın başlangıcını “cevher”e bağlar ve nazar eylediği; muhtemelen “ol emri”ni verdiği, bunun üzerine yerin ve göğün yaratıldığı; gökte yıldızların, çalkalanan yeryüzünde dağların yaratıldığı dile getirilirken Allah’ın göğe dönmesini emrettiği ve böylece ay ve güneşin de hareket ettiği ifade edilmiştir.³

Azrail’in toprak saçması, bu topraktan insanın yaratılması; can gövdeye girince insanın hapsirarak can bulması ve can bulduğu için şükretmesi, takip eden beyitlerde işlenmiştir. Bu şiirde Hz. Muhammed’in nurunun yaratılması zikredilmez, Muhyiddin Arabî’nin ifade ettiği “mertebe-i insan” merhalesinin alâmeti olarak Hz. Âdem’in yaratılması zikredilir.

YARATILIŞ VE VÜCUD BULMA

Mutlak varlık cevherinin tezahür ve tecellisi olan yaratılış fikrinin ifadesi olan “vücut bulmak” Muhyiddin Arabî’nin de üzerinde durduğu bir husustur. “Lâ taayyün” merhalesinden sonraki merhalelerdeki “var olmak”ı ifade eden “vücut bulmak” ve bunun sırrını Yûnus Emre şu şekilde işlemiştir:

Ma‘nî bahrine talduk vüçûd sırrını bulduk
İki cihân ser-te-ser cümle vüçûdda bulduk

³ Bu Tabii ay ve güneşin hareket etmesinin, üzerinde tartışılması gereken bir husus olduğunu ve beyitte geçen “yürüme”nin neyi ifade ettiğini araştırmak lazımdır.

Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri
Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk

Yidi gök yidi yiri tagları denizleri
Uçmagıla Tamu'yı cümle vücûdda bulduk

Gice ile gündüzi gökde yidi yıldızı
Levhde yazılan sözi cümle vücûdda bulduk

Mûsâ'nun agduğı Tûr'ı yohsa Beytü'l-Ma'mûr'ı
İsrâfil çaldığı Sûrı cümle vücûdda bulduk

Tevrât'ıla İncîl'i Zebûr'ıla Furkân'ı
Bunlardagı beyânı cümle vücûdda bulduk

Bir ile iki üç dördile biş ü altı
Yidi sekiz tokuzı cümle vücûdda bulduk

Yûnus'un sözleri Hak cümle didüğü saddâk
Ne gördüysen kamu Hak cümle vücûdda bulduk (133)

İNSAN YARATILMADAN ÖNCEKİ MERHALE VEYA “KANDAYIDUM”

Yûnus Emre, İslâmî yaratılış fikrini işlerken en çok evren ve insan yaratılmadan önceki anı, yani Muhyiddin Arabî'nin “Lâ taayyün” merhalesi dediği merhaleyi işler. O an insan için bilinmezliği ifade ettiğinden, bilinmeyen “gayb” konusunda tereddütleri gidermek ve imanı güçlendirmek için söylediği tahmin edilen bu şiirlere Yûnus, “kandayidum: neredeydim” sorusuyla zenginlik katar.

Yûnus, nerede olduğunu anlatırken “Lâ taayyün” merhalesini “ezelî vatan” olarak tanımlar ve cevher-i mutlak'ta olmayı, Allah, resul, elest bezmi konusunda cahil olmak şeklinde dile getirir ve bunu takiben dünyanın ve diğer peygamberlerin yaratılışından önceki âlemi tasvir ederek peygamberlerin yaşadıklarına şahitlik edecek kadar kadim olduğunu söyler. Tabii burada yapılan benzetme, ezelî ve ebedî olan ilahi gücün, o cevherin kadimliğine delalet etmektedir. Var olmanın silsilesini sadece peygamberlerle sınırlamaz, Belkıs, halifeler, sahabeler ve velileri de silsileye dâhil eder:

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum
Dinlersenüz eydivirem ezeli vatandaydum

Ezelîden dilümde uş Tanrı birdür Hak'dur Resûl
Bunu böyle bilmeziken bir ‘aceb makâmdaydum

Kalû belâ söylenmedin tertîb düzen eylenmedin
Hak'dan ayru degülidüm ol ulu dîvândaydum

Yire bünyâd urulmadın Âdem dünyâya gelmedin
Öküz balık eylenmedin ben ezeli andaydum

Eyyûb'ıla derde esîr iniledüm çekdüm cezâ
Belkîs'ıla taht üzere mühr-i Süleymân'daydum

Yûnus'ıla balık beni çekdi deme yutdı bile
Zekeriyâ'yıla kaçdum Nûh'ıla tûfândaydum

Asâyıla Mûsâ'yıla kaçdum çıkdum Tûr Tagı'na
İbrâhîm'ile Mekke'ye bünyâd bıragandaydum

İsmâ'ile çaldum bıçak bıçak ana kâr itmedi
Hak beni âzâd eyledi koçıla kurbândaydum

Yûsuf'ıla ben kuyıda yatdum bile çekdüm cezâ
Ya'kûb'ıla çok ağladum bulınca figândaydum
Mî'râc gicesi Ahmed'ün dönderdüm Arşda na'linin
Üveys'ile urdum tâcı Mansûr'ıla urgandaydum

Alî'yile urdum kılıç Ömer'ile ‘adl eyledüm
On sekiz yıl Kâf Tagında Hamza'yıla meydândaydum

Yûnus senün ‘âşık cânun ezeli ‘âşıklarıla
Ol Allah'un dergâhında seyrân u cevlandıydum (168)

Yûnus Emre, ikinci defa sorduğu “kandaydum” sorusunun cevabını verirken de yaratılıştan önceki “Lâ taayyün” merhalesini anlatır. O merhaledeki var olanı, “derya-umman” ile adlandırıp genişliği ve

sonsuzluğunu belirtir ve yer gök ve melekler yaratılmadan ve henüz levh ü kalem bile yaratılmadan bulunduğu yerin “Yardan’ın mülkü” olduğunu söyler. Takip eden beyitlerde bu “mülk”ün özelliklerini sayan Yûnus, o yüce olanda ve ona bu aşkı sunanda; yani mutlak cevherde olduğunu belirterek şiirini bitirir:

İy yârânlar iy kardaşlar sorun bana kandaydum
Işk denizine taluban deryâ-yı ‘ummândaydum

Yire bünyâd urulmadın yir-gök melâik tolmadın
Levh ü kalem çalınmadın mülk-i yaradandaydum

Ol kim beni bekleridi her kandasam saklarıdı
Işk urganı ucındağı kandıldagı cândaydum

Kaygu eli irmezidi gussa gözi görmezidi
Endîşe şehrinden taşra bir ulu mekândaydum

Bu işlerde olan kişi terk itsün cümle teşvîşi
İçerüden içerü bir key latîf nihândaydum

Benüm gibi bu cihâna yüz bin gelürse az ola
Benüm gelişüm şimdîdür üstâdda Kur’ân'daydum

Dört kitâbı okumadın ayırıp seçmek olmadın
Ezberledüm sebakumı bu ışkı hânendeyidüm

Pâdişâhdan destûr oldı bizi bunda mülke saldı
İki cihân Uçmak oldı Uçmak'da Rıdvân'daydum

Yılduzıdum bunca zamân gökde melâik arzûmân
Cebbâr-ı âlem hükm ider ben ol zamân andaydum

Toksan bin Hak kelâmını söyleşecek Habîb'ile
Otuz bini sırr olıcak ben ol sır olandaydum

Ben bu sûretten ilerü adum Yûnus degül iken
Ben olıdum ol ben idüm bu ışkı sunandaydum (169)

Yûnus, aşağıdaki şiirinde de vücuda gelmeden; yani yaratılmadan önce bulunduğu yeri, o “mülk”ü tasvir etmeye devam eder:

Ben bu cihâna gelmedin sultân-ı cihândaydım
Sözi girçek hükmi revân ol hükm-i sultândaydım
Halâyık bunda gelmedin gökler melâik tolmadın
Bu mülke bünyâd olmadın mülk-i yaradandaydım

Yüz yigirmi dört bin hâsı dört yüz kırk dört tabakası
Devlet makâmında ol gün ulu hânedândaydım

Gussa beni görmezidi kaygu eli irmezidi
Endîşe şehrinden taşra bir yüce mekândaydım

Yûnus bu cümle varlığın dost katında zerre degül
Güftile kelâmdaydım hem bunda hem andaydım (172)

Yûnus Emre şu şiirinde de hiçbir şey yaratılmadan, hatta arş ve kürsü, levh ü kalem yaratılmadan önce dost ile; yani Allah ile sohbette olduğunu söyler ve diğer yaratılmışların yaratılış macerasını ve Hz. Muhammed’in canının yetmiş bin yıl önce yaratılıp 124 bin peygamberden de gizli bir şekilde içerde o dost meclisinde olduğunu belirtir:

Evvel kadîmden geldüm yir gök yaradılmazdan
Arş-kürsî levh ü kalem hiç dahı anılmazdan

Dostıla sohbetdeydüm içerü halvetdeydüm
Âdem niçe nesnedür hiç dahı anılmazdan

Yüz bin yigirmi dört bin cânlar cânım içinde
Gizlü Muhammed cânı dahı içerü bizden

Hem cânlar ana perde ol nûr içinde nûrda
Işk anda kadîm durur cânlara ayrılmazdan

Işkdur Hakk'un varlığı yir ü gök ma‘mûrlığı
Işk bizi pertev itdi her biri birimüzden

Evvel Âdem yarattı sonra peygamberleri
Âhir Muhammed nûrı balkıdı içümüzden

Âdem atadan berü velî evliyâ Nebî
Hak müşerref eyledi Ahmed'i kamu yüzden
Yitmiş bin yıl öndinden yarattı Muhammed'i
Hak kendü âşık oldı bahâne bir yılduzdan

Ol yılduz ki varıdı kandaydı Âdem cânı
Ya bunca peygamberler anılmadın ağızdan

Âlimler bunu bilmez degme akl ana irmez
Hidayetdür Yûnus'a keşf oldı hâcemüzden (233)

Yûnus Emre, İslamî yaratılış fikrini işlediği bir başka şiirine, felekler yaratılmadan önce o mutlak âlemde bir can olarak var olduğunu; Dost'a dost olduğunu ve Azrail'in henüz ağıâr olduğunu söyleyerek başlar ve can bulunan cevher ocağında Allah ile bir arada olduklarını söyleyerek devam eder. Takip eden beyitlerde, Allah aşkının o canda olduğunu ve Allah'ı o aşkla bildiğini söyleyen Yûnus, o âlemi hakikat âlemi olarak adlandırır ve ilahi bilginin (marifet) orada söylendiğini dile getirerek, Hz. Adem ve Havva'dan önce o cevherde olmaktan söz eder. Tabii, Hz. Adem ve Havva'dan önce o âlemde olmak, diğer "sonra yaratılanlar"dan önce de orada olmayı gerektirir ki Yûnus takip eden beyitlerde bunu dile getirdikten sonra âlem-i mutlak'ta iken veya o sultanın mülkünde iken yer ve göğün henüz yaratılmadığını ve o zamandan beri Allah aşkıyla yandığını söyleyerek bitirir şiirini:

Çarh-ı felek yogıdı cânlarımız var iken
Biz ol vaktin dost idük 'Azrâil agyâr

Niçe yıllar biz anda cem' idük cân kânında
Hakikat âleminde ma'rifet söyler iken

Çalap ışkı cândaydı bu bilişlik andaydı
Âdem-Havvâ kandaydı biz anunla yâr iken

Dün geldi sâfi Âdem dünyâya basdı kadem
İblis aldadı ol dem Uçmak'da gezer iken

Ol vaktin biz uçarduk cevân urup göçerdük
Nûrdan şarâb içerdük Hak bizi toylar iken

Cânlar anda bilişdi ol dem gönül alışdı
Âlem halkı karışdı denizler kaynar iken
Şükür bu deme geldük dostları bunda bulduk
Tuz-ekmek bile yidük ışk demin oynar iken

Ne oğul vardı ne kız vâhid idük anda biz
Konşiyidük cümlemüz nûr tagın yaylar iken

Ne gök varıdı ne yir ne zeber vardı ne zîr
Yûnus dostdan haber vir ışkıla göyner iken (243)

ÖNCE İNSANIN YARATILMASI

Yûnus Emre'ye göre Allah cevher'e bakıp diğer varlıkları vücuda getirdi ve önce insanı yarattı. Tabii bu Muhyiddin Arabî'nin tasnifine göre Hz. Muhammed'in nurunun yaratılmasından sonraki merhaledir. Buna göre Yûnus, önce insanın yaratıldığını bir uluş kişiden işittiğini ve Allah'ın birliğini de diğer yaratılmışlardan önce insanın bildiğini söyler. Allah, kendi yarattığı bu insana Tanrılık kılar. O insan bir kuş gibidir ve hikmeti çoktur; iki cihanda da ârif olanlar o kuştan ibret almışlardır. Yön ve zaman mefhumu da o kuşa bağlı olarak yaratılmıştır ve o kuş bu yön ve zamanı aşarak rahmet gölüne dalmış; yani ahadiyyet sırrına ermiştir. Rahmet gölüne dalıp ahadiyyet sırrına eren kuş bir dala konup üzerindeki suları silktiğinde her bir damladan canlar ve peygamberler yaratılmıştır. Önceki bünyad 6 aşamada oluştu ve bu aşamada dünya doldu; yedinci aşamada Hz. Adem yaratıldı. Şeytan, kendisinin ateşten, Hz. Adem'in de topraktan yaratıldığını; kendisinin Hz. Ademden üstün olduğunu söyleyerek Hz. Adem'e secde kılmadı.

Biz uludan işitdük evvel er yaratıldı
Pâdişâhun birliğin evvel kadîm er bildi

Bunca yıl bunca zamân biz işitdük bî-gümân
Çalap kendü sun'ından ere Tanrılık kıldı

Eydürler bir kuşıdı hikmeti öküşüdi
İki cihân ârifi ol kuşdan ibret aldı

Ol kuşun her bir yöni yüz bin yigirmi dört bin
Evvel ol kuş uçuban rahmet göline taldı

Çün gölden girü döndi budak üzere kondı
Silkindi her bir yönden bir tamlu su dökildi

Ol suyun her birisin bir cân yaratdı güzin
Ol cânun her birisi bunda peygamber

Evvelki bünyâd oldı altı kez dünyâ toldı
Yidincisi buyıdı bu Âdem yaratıldı

Âdem toprakdanıdı Azâzîl oddanıdı
İşitdük Azâzîl'i Âdem'e bakdı güldi

Secde geldi Âdem'e eydür inün kademe
Cümle firişte indi Azâzîl dura kaldı

Eydür ben oddan olam yüz bin yıl tâ'at kılam
Tapu buyuracagın tâ'atın 'arza kıldı

Ol halkun varlığından pâdişâh birliğinden
Şol bir söz sebebinden sürildi la'net oldı

Her kim kendüyi gördi üstâdı İblîs oldı
Kişi ne buldıysa miskînligile buldı

Eksikligüm Hak bilür ışkı bana ol virür
Kılgıl Yûnus'a tûmâr ışk beni benden aldı (367)

Yûnus Emre, İslam yaratılış fikrinde çok işlenen Hz. Adem'in yaratılmasını ve Şeytan'ın Hz. Adem'e secde emredildiği halde secde etmemesini işleyerek başladığı bir başka şiirinde şeytanın Hz. Adem'in zahirini görüp batınına bakmadığı için böyle bir hata işlediğini; batınına baksaydı onun halka peygamber olacağını görüp ona secde edeceğini söyler. Hz. Adem'den sonra Hz. Musa'ya da baş eğmeyen şeytan, İslam yaratılış düşüncesinde varlığın sapkın ve azgınlığını temsil eder. Hz. Musa'dan sonra, olanların hepsinin ne Hz. Adem'den ne de şeytandan olduğunu; asıl müsebbibin Çalap olduğunu söyleyen Yûnus, onun ayı ve

güneşi yaratmakla aynı zamanda gece ile gündüzü yarattığını ifade eder. Yûnus bu şiirini, Hz. Adem'den kendi zamanına kadar altı bin yedi yüz yıl geçtiğini söyleyerek bitirir:

Çalap Âdem cismini toprakdan var eyledi
Şeytân geldi Âdem'e tapmaga 'âr eyledi

Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan
Bilmedi kim Âdem'ün için gevher eyledi

Zâhir gördi Âdem'ün bâtınına bakmadı
Bilmedi kim Âdem'i halka server eyledi

Kırk yıl kalıbı yatdı adı âlemi tutdı
Gör şeytânı bugzından ne fitneler eyledi

Âdem toprak yatmışdı at âlemi dutmuşdı
Fikrine bak İblîs'ün ya'ni hüner eyledi

Ol yürüyen atları sürdi Âdem üstine
Âdem'e mekr irgürüp ya'ni zafer eyledi

Âdem'ün göbeginden Çalap yaratdı anı
Vaff diyüp turı geldi anlar güzer eyledi

Çün gitdi Âdem 'ahdi yetdi Mûsâ'nın vakti
İblîs'e işbu işler yavlak eser eyledi

Mûsâ gönüldi Tûr'a Hak'la münâcât kıla
Gördi kim bir su akar Mûsâ nazar eyledi

Mûsâ eydür göreyin bu su ne yirden gelür
Ger böyle akarısa zîr ü zeber eyledi

İlerü vardı Mûsâ la'în oturmuş aglar
Gözinün yaşyımış ol su bınar eyledi

Mûsâ sordı la'îne agladugun nedendür
N'ideyim aglamadın dir işüm zâr eyledi

Mukarrrebdüm Mûsâ ben ol Hakk'un dergâhında
Götürdi urdı yire işümi şer eyledi
Sen bilmez misin Mûsâ ben neden ayrıldugum
Şunlar ögüme düşdi beni humâr eyledi

Vargıl digil yâ Mûsâ rahmet eylesün bana
Tevbe kılup işine hoş istigfâr eyledi

Mûsâ irdi hâcete Hakk'ıla münâcâta
Unutdı emâneti söz muhtasâr eyledi

Hak Mûsâ'ya eyitdi unuttun emâneti
Ol nidâya cânını Mûsâ nisâr eyledi

Vargıl digil yâ Mûsâ rahmet ideyim ana
Secde itsün Âdem'e çün istigfâr eyledi

Mûsâ geldi la'îne didi Hakk'un buyrugın
Secdeyi işidicek döndi inkâr eyledi
Ben andan umaridum derdüme dermân kıla
Dahı arturdı derdüm ya'ni tûmâr eyledi

Ben eger tapsam ana ol vaktin taparidum
Şimdi hod toprak olup zîr ü zeber eyledi

Âdem İblîs kim ola işi işleden Çalap
Çalap ayı günü yaradup leyl ü nehâr eyledi

Ma'nî nedür İblîsden câhillik kamu bizden
Ne duydun iş bu sözden sırrı esrâr eyledi

Çalap eydür şol kula 'inâyet benden ola
Ne şeytân azdurısar ne kimse kâr eyledi

Altı bin yidi yüzi yıldan geçen Âdem'i
Dile getürdi Yûnus söz muhtasâr eyledi (356)

SONUÇ

Yûnus Emre, yaratılış fikrini işlediği şiirlerinde, İslam felsefesinin belirlediği çerçeve içerisinde kurguladığı bir yaratılış fikrini dile getirir. Şiirlerinde işlediği fikirlerden anlaşılacağı üzere, Yûnus, Muhyiddin Arabî'nin fikirlerinden haberdardır ve başta “cevher” ve “vücûd bulmak” konusu olmak üzere, şiirlerinin özünü bu görüşler oluşturur. Buna göre, her şey o cevherdedir; o cevher ahadiyyet esasına göre asıl olup ârız olanlar o cevherin tecelli ve tezahürüdür. Bu yüzden başta o cevher vardı ve her şey o cevherden yaratıldı. Önce insanlar ve Hz. Muhammed'in nuru yaratılıp “Hakikat-i Muhammedi” fikrine ulaşıldı. Sonra evren ve dünya, dünyada olanlar yaratıldı. Yûnus, o cevherle özdeşleşip bütün oluş ve yaradılışlara şahit olma metaforuyla, o işleyiş ve silsileyi yaşamış gibi anlatmıştır.

KAYNAKÇA

Mahmud Erol Kılıç, Cağfer Karadaş, Mahmut Kaya, “Muhyiddin ibn Arabî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-arabi-muhyiddin> (Erişim tarihi: 12 Ağustos 2021)

Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1990.